

Vet aquí un concepte, ‘que té les facultats pertorbades per la ingestió excessiva d’alcohol’, que ha generat bona còpia de significants per a la classificació dels quals ens ha ajudat l’obra de Suárez Blanco (1989).

Borratxo, amb les seves var. fonètiques i morfològiques, és un mot d’extensió general en cat., tret de l’alg. La semblança d’estructura amb el cast. *borracho* (-o final i suf. -atxo) ens havia induït a considerar-lo un castellanisme, arribat fins i tot al ross. (Veny, 1978 a: 168-170), com havia fet el DCVB (1964), que proposava derivar-lo de “BŪRRUS, ‘vermell’, pel color de la cara de l’embriac”; però el DECat, tot declarant *borratxo* inicialment d’origen incert, estima com a probable la derivació de *borratxa* (< *morratxa*) ‘espècie de garrafeta’; tanmateix, atesa la cronologia pràcticament coincident en cat. i en cast. (s. XIV-XV), sembla sensat, de moment, considerar els dos mots d’origen no aclarit, insistint en el profund arrelament del mot per la frondositat de der. fonètics, morfològics i semàntics (‘gargot’, ‘dolç’, ‘peix’): *borratxet* 165, *borratxó* 86, 144, *borratxot* 4, 9, 11, on -ot deu ser suf. dim., propi del ross.; *borratjo* 3, 5, 13, 14, *borratjot*, amb sonorització de la palatal d’acord amb una alternança [tʃ]/[dʒ] pròpia del ross. heretada de l’oc. (Veny, 2016); *borratxín*, pres del cast. *borrachín*, adaptat amb un altre suf. genuí, *borratxinet* 169; *borratxanga* 100, ‘un poc begut sense estar embriac’, format amb una var. del suf. -anc. Afegiu-hi encara *borratxera*, *emborratxar*, *borratxingo*, etc. (Veny, 2016).

El ‘fet de beure’ o d’‘haver begut’ ha generat *bevedor* 49, 119, 160, 185, ‘que li agrada beure’, der. de *beure* (< BĪBĒRE), amb el suf. actiu -ador (< -ATORE); *begut*, el seu participi de passat, amb determinant sobre l’excés (*ha begut massa* 39; *passat de la beguda* 172; *s’ha perpassat* 117 < *propassat*, que el DCVB considera cast., però no el DECat [efectivament, es tracta d’una metàtesi i una centralització vocàlica]; *traguetjador* 151, intensiu de *tragar*); el punt de referència pot ser el vi: *cap de vi* 96, *ca(p) de vinagre* 85, *vinater* 34 (cf. sard *abbinau* ‘borratxo’); o el lloc de venda: *aviciat a l’hostal* 16 (o, simplement, *aviciat* 16); o la planta de la vinya: *va com un ceporro* 160 (< cast.). L’abundància de líquid alcohòlic ingerit deu explicar *mamat* 44 (recordem que el llat. MADEO volia dir ‘estar mullat’ i ‘ebri’ [DELL]), *banyat* 139, *s’ha banyat estant al cubiert* 137, (*està*) *sopa* 119, *està com una bota* 36, *botera* 131, *s’entopina* 24, aixecant el topí; cal tenir present que el *borratxo* ‘pastís dolç’ s’elabora amb bescuit banyat amb licor; la inflor causada per la beguda pot haver motivat *es bufà* 174, *bufat* 118, 162, 167, 173, 176-178, 181, *bufó* 174. Pel que fa a la motivació de *gat*, el DECat s’inclina per una relació metonímica amb *gat* ‘botella de cuir (per a vi)’, però, sent poc freqüent aquest significat, sembla millor relacionar-lo amb el moviment del fèlid (el mall. *moix* 82 és ‘gat’ i ‘ebri’), amb aquestes var.: *gató* 13, 15, 19, 77, 78, 80, amb el suf. -ó, que sembla dim., però que podria tenir matís pejoratiu; *gatinol* 145, amb el suf. dim. -ol (< -OLU) i l’infix -iny- (< -INEU), com en *pontinyol* ‘pontet’; *gatin* 143, amb suf. cast.; *sempre porta el gat a sobre* 49, i el der. verbal *engatar-se* 83, 109; o amb el d’altres animals: *mona* 139, *monat* 140, potser pels gestos irrisibles del simi; *va com un trucàs* 102 (*trucàs* ‘torcàs, tudó’); potser *perdigana* ‘perdiu jove’ 145; o simple moviment: *va (a) la vela* 67, *envelat* 129. La càrrega etílica provoca escalfor,

i d’aquí, *calent* 120, 131, 132, 134, 136, 137, 149, 152, 154, *s’ha calentat* 142; *torrat*; *encès* 85; *xispa* 136; l’escalfor va acompanyada de color (*s’és pintat* 7, potser *trompa* 44, 94, 118, pel color vermell del nas) i d’olor ([*està*] *pet* 40, 61, 127; *porta pet* 150; *té un pet* 167; *pet* < PĒDĪTUM, der. de PĒDĒRE ‘fer pets’; *xirlis-mirlis* 130, potser relacionat amb *xerri* ‘excrement del bestiar’ [DECat]; veg. PALDC, VI, mapa 920). El gest de ‘posar més alt el colze del normal’ ha originat *empina es colzo* 72, *ha empinat molt* 82 (o, simplement, *s’ha empinat* 114 i *empinat* 54), *s’empina molt el barral* 159; el sema de ‘tenir les facultats mentals pertorbades’, *timbrat* 5, de l’oc. ‘boig’, *tocat del bòlic* 117 (= ‘bolet’), *xiflat* 123, o les facultats físiques, *costipat* 103; la referència a un ball, *agafar la majurca* 40 (< *masurca*, del rus *mazurka*, adaptada del polonès), per la inestabilitat del *borratxo*, a la qual podria al·ludir *gambós* 133, der. de *gamba* ‘aptitud per caminar’.

Són freqüents els eufemismes, sovint a través de fraseologismes: *alegre* 117, 137, *està alegret* 173; *que no s’aguanta* 44, *en porta més al cap que als peus* 67, *ha perdut l’oremus* 69, *que la mena* 44, *sempre la mena* 103 (‘la porta, la borratxera’), *va (a) mig fil* 151, *no sap mai quina hora és* 113, *no està clar mai* 72.

Són noms pejoratius *tirat* 125, *perdut* 145, 148, 150, 164, 165, 168, 169, 171, 178, *mal home* 178.

Procedeixen d’altres llengües *calamocano* 130 (< cast.), *ivronye* 7 (< fr. *ivrogne*), *xuco* 85 (< genovès *ciucco*); *embriagoni* 85 (< it. *ubriacone* × *embriac*), a més de *borratxín*, ja esmentat.

Són de motivació fosca *caspino* 118, *picat* 139, *bombo* 173, *embolicat* 173, *quillo* 12.

Són mots en relació *despe[χ]ar* 51, *mostós* ‘de mal humor’ 71, *no estic per anses* ‘no estic per a res’ 71, *conyat* ‘conyac’ 115, *barretxat* 163, “és lo que emborratxa més”.

En llatí els mots que designaven ‘borratxo’ eren TEMULENTUS, que no ha deixat descendència romànica; EBRIUS (oposat a SOBRIUS ‘que no ha begut’), que ha donat *ebri* en cat. com a mot culte, *embriac* (s. XIV), del llat. tardà EBRIACUS, der. de EBRIUS, amb canvi de e- > em- per influència de *embriagar* (s. XIV) (→ *embriagat* 159); l’alg. *embriac* 85, més que un arcaisme deu ser una adaptació del sard *imbriagu*, *imbriaku* (DES) (cf. el fr. *ivraie* ‘jull’ < [planta, herba] EBRIACA, perquè es creia que provocava borratxera); SATULLUS ‘que s’ha associat menjant i bevent’ només en fr. s’ha decantat per la beguda en el der. *soül* ‘borratxo’, mentre que en cat. manté el sentit originari en *sadoll*, d’ús literari, col·loquialment aplicat als animals.

Des d’un punt de vista geogràfic, *borratxo*, amb les seves var., és un lexema pràcticament pancatalà que té al costat una constel·lació de mots expressius, producte de la creativitat popular (*gat*, *torrat*, *begut*, etc.), amb alguna interferència puntual (genovès, francès, italià).

Són mots normatius *embriac*, des del DOrt, 1917; *begut*, *agafar (tenir) el gat*, *estar gat*, *torrat*, *borratxo*, des del DG₁, 1932 (“vulgar”, que desapareix al DIEC₁, 1995); *anar pet*, *trompa*, *moix*, *calent* (de cap o d’orelles), *alegre* “excitat alegrement per la beguda”, *mona* (“popular”) ‘embriaguesa’, des del DIEC₁, 1995.